

ISTORIJOS ŠALTINIŲ
TYRIMAI

4

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

4

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2012

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Sutartis Nr. LIT-5-33

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kyljo universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

<i>Artūras Dubonis</i> Pratarmė	9
--	---

Straipsniai

<i>Grzegorz Białuński</i> Surwiłłowie. Przykład kariery Litwinów w Prusach	13
The Survila family. An example of lithuanians' career in Prussia. <i>Summary</i>	43
<i>Роман Анатольевич Беспалов</i> Литовско–одоевский договор 1459 года: обстоятельства и причины заключения	45
The Lithuanian-odoyev treaty of 1459: reasons and circumstances surrounding its signing. <i>Summary</i>	62
<i>Laimontas Karalius</i> Kam reikalingos valdovų privilegijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje? Lucko miestiečių 1469 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijos dėl naujų muitų draudimo Voluinėje teisinis, politinis ir ekonominis kontekstas 1469–1547 m.	63
Who needed sovereign's privileges in The Grand Duchy of Lithuania? Legal, political and economic context of the privileges regarding the ban on the new customs duties in Volhynia issued by Casimir IV Jagiellon to the citizens of Lutsk in 1469 (the period from 1469 to 1547). <i>Summary</i>	90
<i>Irena Valikonytė</i> Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje: šaukimų registravimo žurnalai	93
Functions and fate of pre-court documents in The Grand Duchy of Lithuania in the mid-16th century: summons registration journals. <i>Summary</i>	107
<i>Raimonda Ragauskienė</i> XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų archyvo atvejis: Dubrovnos linijos Hlebavičių dokumentų aprašai Lietuvos Metrikoje	109
The case of the noblemen's archive in The Grand Duchy of Lithuania in the 16th century: document inventory of the Dubrovna line of the Hlebowicz family in the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	131

<i>Darius Antanavičius</i>	
„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	133
The author and sources of the text of <i>Cnotliwy Litwin</i> (1592). <i>Summary</i>	153
<i>Darius Antanavičius</i>	
Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas	157
The list of the original Lithuanian <i>Metrica</i> books of the 16th century.	
<i>Summary</i>	185
<i>Agnė Railaitė</i>	
Šveikaukų genealoginė savimonė	187
Genealogical identity of the Šveikauškas family. <i>Summary</i>	204
<i>Jonas Drungilas</i>	
Pastabos dėl lenkiškos rašybos Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose XVI a. pabaigoje–XVIII a. antrojoje pusėje (remiantis Lazdijų ir Simno miestų aktais)	207
Remarks regarding the polish orthography in the books of inscriptions of the Lithuanian <i>Metrica</i> in the late 16th – second half of the 18th century (based on the acts of Lazdijai and Simnas towns). <i>Summary</i>	229

Diskusija

<i>Aivas Ragauskas</i>	
Žingsnis pirmyn, du atgal? Dėl 1657–1662 m. Vilniaus miesto Tarybos aktų knygos publikacijos	231
One step forward, two steps back? Regarding the publication of the Vilnius book of acts of 1657–1662. <i>Summary</i>	260

Šaltinių publikacijos

<i>Inga Ilarienė</i>	
Nuorašai ne lotynų kalba Lietuvos Metrikos knygoje Nr. 525: 1491 m. Valmieros sutartis	261
Nichtlateinische Abschriften im Buch der Litauischen Metrik N. 525: der Vertrag Von Valmiera 1491. <i>Zusammenfassung</i>	284
<i>Zenonas Butkus, Magnus Ilmjärv</i>	
JAV ambasadoriaus Maskvoje Džozefo E. Deiviso 1937 m. vizito į Baltijos šalis ir Suomiją ataskaitos	285
Reports on the visit of the United States ambassador to Moscow Joseph E. Davies to the Baltic States and Finland in 1937. <i>Summary</i>	312

Anotacijos. Recenzijos

D. Kołodziejczyk, <i>The Crimean Khanate and Poland–Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century): A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. (The Ottoman Empire and its Heritage. Politics, Society and Economy, edited by S. Faroqhi, H. İnalcık and B. Ergene, volume 47)</i> , Leiden etc.: Brill, 2011. – XXXVIII, 1098 p., facs. XVII, 2 žemėlapiai – (<i>Eglė Deveikytė</i>)	313
J. Tęgowski, <i>Rodowód kniaziów Świrskich do końca XVI wieku</i> (Biblioteka Genealogiczna, t. 9), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – 220 p., lent. – (<i>Rimvydas Petrauskas</i>)	324
<i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai = Acta visitationum sub domino Casimiro Pac episcopo Samogitiae anno 1675 et 1677 conscripta</i> , parengė M. Paknys (serija: <i>Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – XIII, 981 [1] p. – (<i>Darius Baronas</i>)	328
<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.) = Acta visitationum dioecesis Samogitiae (A. D. 1611–1651)</i> , parengė L. Jovaiša (serija: <i>Fontes historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 11), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – 478 p. – (<i>Darius Baronas</i>)	330
Santrumpos	332
Apie autorius	335
Autoriams	337

prestižinės santuokos keliu savotiškai įsitraukdami į *stirps regia* (itin ryškiai tokia galimybė matyti kunigaikščių Alšėniškių atveju⁹).

Tačiau šis knygos epizodas nė kiek nemenkina bendro pozityvaus knygos įspūdžio. Reikia tik pritarti J. Tęgowskiui, kad ilgesnį laiko tarpą apimantis vienos giminės istorijos tyrimas gali svariai prisidėti prie įvairių tos epochos problemų pažinimo (plg. autoriaus pastabas p. 9). Gausiais šaltiniais (tarp jų didžia dalimi dominuoja archyviniai, ypač aptariant XVI a. giminės istoriją) ir aukšto lygio šaltiniotyra grįstas darbas atskleidžia dar vieną menkai žinomą XV–XVI a. LDK istorijos puslapį. Jame regime istorijos vingius giminės, kuri nepriklausė nepalyginti geriau ištirtam LDK elito sluoksniui. Lenkų istorikas atkreipia dėmesį į tai, kad ir tarp Svyrių kunigaikščių pasitaikydavo vienas kitas kilimo pareižybinės hierarchijos laipteliais atvejis ir kad tai įvykdavo ne XV a. (kaip būtų galima tikėtis, žinant apie neabejotinai aukštą giminės kilmę), o tik XVI a. antrojoje pusėje (p. 11). Tarp tokių atvejų autorius išskiria iki valdovo maršalo rango iškilusius brolius Lukošių ir Joną Boleslavaičius, Jokūbą Aleksandraitį (p. 11, 71–90)¹⁰. Tačiau šiaip didžioji dalis Svyriškių taip ir liko iki pat XIX a. tarp vidutinės ir smulkios bajorijos atstovų. Daugelį jų istorinėje literatūroje J. Tęgowskis paminėjo pirmasis.

Rimvydas Petrauskas

Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai = Acta visitationum sub domino Casimiro Pacepiscopo Samogitiaeano 1675 et 1677 conscripta, parengė M. Paknys (serija: *Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – XIII, 981 [1] p. ISBN 978-9986-592-67-9

Pastaraisiais metais regime akivaizdų istorijos šaltinių leidybos suintensyvėjimą. Ne išimtis ir Bažnyčios istorijos šaltiniai, kuriuos daugiausia skelbia po Lietuvių katalikų mokslo akademijos stogu susibūrę mokslininkai. Pačioje 2012 m. pradžioje dienos šviesą išvydo Mindaugo Paknio parengtas Žemaičių vyskupijos 1675–1677 m. vizitacijos aktų tomas. Tomo apimtis įspūdinga: vien gryno dokumentinio teksto yra daugiau negu devyni šimtai spausdintų puslapių. Ir tai rodo, kad tokio leidinio parengimas – per ganėtinai ribotą laiko tarpą! – toli gražu ne kiekvienam įkandama

⁹ R. Petrauskas, „Socialiniai pokyčiai Lietuvoje valstybės formavimosi laikotarpiu“, *Lietuvos valstybės susikūrimas europiniame kontekste*, Vilnius, 2008, p. 180.

¹⁰ Čia dar buvo galima pasitelkti: R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*, Vilnius, 2002, p. 324 ir kt.

užduotis. Žinant, kad M. Pakniui tai ne pirma Lietuvos istorijai svarbių istorijos šaltinių publikacija, galima konstatuoti akivaizdų faktą: šis jaunesnės kartos istorikas ne tik jau įnešė svarų indėlį į LDK dailės ir Bažnyčios istorijos studijas, bet ir ypač sėkmingai pasireiškė šaltinių leidybos srityje; vien ko verta Vilniaus namų 1636 m. ir 1639 m. vizitacijų publikacija¹, beje, sulaukusi ir puikaus tarptautinio įvertinimo². Tuo tarpu dėl čia aptariamų publikacijos M. Pakniui turi būti ypač dėkingi žemaičiai, kurių senosios vyskupijos seniausia ir išsamiausia vizitacija pagaliau atsidadė tarp dviejų viršelių. Į šį leidinį sugulė dvi rankraštinės knygos, kurios šiuo metu saugomos Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (b. 138 ir b. 139). Juose esantys aktai – tai nuorašai, kurie buvo padaryti iš originalių dokumentų netrukus po vizitatorių darbo pabaigos. 1675–1677 m. vyskupo Kazimiero Paco (1667–1695) vizitacija apėmė visą tuometinę Žemaičių (Medininkų) vyskupiją. Ne visi vizitacijų aktai (ar jų nuorašai) išliko, trūksta bent 34 parapijų būklės aprašymo. Vis dėlto šių aktų turime didesniąją dalį, o 52 aprašytos parapijos pateikia išsamų vaizdą apie Žemaičių vyskupijos būklę. Bažnyčiai suaukoto turto gausa leidžia manyti, kad po XVII a. vidurio šalį ištikusio Tvano Žemaitija jau buvo atsigavusi: bažnyčios prižiūrimos, puošiamos, kūrėsi religinės brolijos, buvo puoselėjamas Vytauto ir kitų vyskupijos geradarių dėkingas atminimas. Skaitant apie Švėkšnos parapiją dėmesį patraukia tai, kad jos vizitacijos akte yra atskiras skyrius, kuriame surašyta, ką kuris geradarys paaukojo bažnyčiai. Tarp labiau įprastų audinių ar juvelyrinių dirbinių aptinkame ir elnio galvą, kurią bažnyčiai 1664 m. padovanojo kunigas Vladislovas Aleksandravičius (p. 138). Kalbant apie istorijos šaltinių teksto perteikimo kokybę atkreiptinas dėmesys į tai, kad akis praktiškai neužkliūva už redagavimo riktų, tai rodo, kad šio tomo rengėjas pasižymi ne tik aštria akimi, bet ir pirštų miklumu, kas šiais laikais dirbant išimtinai su kompiuteriais tampa labai pageidautinu privalumu. Skaitant lotyniškus tekstus kiek neįprastai atrodo paliktos neišskleistos santrumpos, tuo tarpu lenkiškas tekstas adaptuotas taip, kad nei labiau, nei mažiau patyrusiam tyrėjui nekyla jokių skaitymo nepatogumų. Lietuvių kalbininkų džiaugsmui galime pranešti, kad šiame tome esama ir lietuviškos lituanistinės medžiagos. Tai visų pirma lietuviškos pavardės: tuo tarpu kai dauguma, bet ne visi vardai buvo užrašomi lenkiškais atitikmenimis, pavardės perteiktos lietuviškomis formomis. Kai kurių pavardžių rašyba atitinka net šiuolaikines lietuvių kalbos rašybos taisykles. Kaip antai: Grikinis, Stankus, Degutis, Stancelis ir kt. Tyrėjai galės tikrinti, kas anuomet buvo bažnyčiose ir aplink jas, kas liko, o kas amžiams pražuvo, bet gal bus ir tokių, kurie aptiks savo tiesioginių protėvių pėdsakus? Tam turėtų pasitarnauti ir dvi – asmenvardžių ir vietovardžių – rodyklės. Dalykų rodyklė, tiesa, nepasirodė: gal suveikė nerimas dėl

¹ M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006.

² D. Frick, *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne*, Warszawa, 2008, p. XXV.

besaikio knygos sustorėjimo, o gal šiek tiek pritrūko laiko vykdant projektą, remtą Lietuvos mokslo tarybos? Visa tai tėra tik nereikšmingos smulkmenos palyginti su didžiuliu ir kokybiškai atliktu darbu, o didesnio ar mažesnio išsamumo dalykų rodykles galima sudaryti ir išleisti atskiru parankiniu leidiniu.

Darius Baronas

Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.) = Acta visitationum dioecesis Samogitiae (A. D. 1611–1651), parengė L. Jovaiša (serija: *Fontes historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 11), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – 478 p. ISBN 978-9986-592-68-6

Lietuvos istorijos mylėtojams nespėjus perskaityti 2012 m. pradžioje dienos šviesą išvydusių „Žemaičių vyskupijos vizitacijos 1675–1677 m.“ aktų, juos pamalonino dar vienas netikėtumas – pasirodė Liudo Jovaišos parengtas seniausių Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktų tomas. Tad viešu ir lengvai prieinamu turtu, sudėjus abu beveik vienu metu pasirodžiusius leidinius, tapo kone pusantro tūkstančio lapų istorinės informacijos. Tokia istorinės medžiagos lavina vėlesnėms kartoms atrodo kaip įstabus lietuvių kultūrinio aktyvumo pavyzdys, kuriam panašių bus galima ieškoti kad ir tarp bolandistų, XVII–XIX a. leidusių *Acta Sanctorum* tomus. Juk, be minėtų dviejų tomų, toje pat serijoje nuo 2008 m. pasirodė dar trys leidiniai: 2008 m. Romualdas Firkovičius parengė Breslaujos dekanato vizitacijos (1782–1783 m.)¹, 2009 m. Sigitas Jegelevičius – Ukmergės dekanato vizitacijos (1784 m.)², 2010 m. Algirdas Baliulis – Pabaisko dekanato vizitacijos (1782–1784 m.) aktų publikacijas³. Tad žvelgdami į pastarųjų metų lituanistinių šaltinių leidybos sritį, galime sakyti, kad šiuo metu dvi serijos – minėtoji *Fontes Historiae Lituaniae* ir Lietuvos Metrikos – yra avangardinis reiškinys šaltinių leidybos ir tyrimų kontekste. Šiam dalykui nušviesti labai tinka būtent L. Jovaišos parengtas tomas.

Dar 1998 m. minėtasis mokslininkas kartu su Juozu Tumeliu parengė kritinį Tarkvinijaus Pekulo atliktos apaštalinės vizitacijos aktų leidimą⁴. Šis darbas nebuvo iš lengvųjų, nes tekstą teko rekonstruoti iš dviejų skirtingų (nepilnų) nuorašų. Tuo

¹ *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė R. Firkovičius (*Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 7), Vilnius, 2008.

² *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė S. Jegelevičius (*Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 8), Vilnius, 2009.

³ *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė A. A. Baliulis (*Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 9), Vilnius, 2010.

⁴ *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, parengė L. Jovaiša ir J. Tumelis, Vilnius, 1998.